

УДК 94 (477.83/86)

*Ігор ПИЛИПІВ, Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ*

## ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТА СОЦІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДУХОВЕНСТВА СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Проаналізовано особливості розвитку Станиславівської єпархії Греко-Католицької Церкви в період німецької окупації 1941–1944 рр. крізь призму характеристики адміністративно-канонічної, організаційної структури, що охоплює канонічну територію, єпархіальні органи та систему богословської освіти. Висвітлено суспільну діяльність духовенства у контексті християнської соціальної етики.

*Ключові слова:* Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви, духовенство, єпископ, Друга світова війна, адміністративна структура, соціальна діяльність.

Актуальність порушеної проблеми полягає в спробі детальнішого аналізу особливостей розвитку Греко-Католицької Церкви (ГКЦ) під час німецької окупації 1941–1944 рр. на прикладі однієї з трьох єпархій. Таке звуження об'єкта дослідження дасть змогу майбутнім дослідникам з'ясувати відмінні риси розвитку окремих єпархій ГКЦ, враховуючи регіональну специфіку: для Львівської архієпархії та Станиславівської єпархії – в межах дистрикту Галичина, для Перемишльської єпархії – в межах Краківського дистрикту Генеральної губернії.

Проблеми розвитку ГКЦ в період німецької окупації 1941–1944 рр. стали предметом спеціального дослідження таких істориків, як І. Андрухів, о. П. Кам'янський<sup>1</sup>, Е. Бистрицька<sup>2</sup>, Б. Вол<sup>3</sup>, С. Гуркіна<sup>4</sup>, А. Кравчук<sup>5</sup>, О. Лисенко<sup>6</sup>, В. Марчук<sup>7</sup>,

<sup>1</sup> *Андрухів І.* Історія релігійного життя в Галичині та на Прикарпатті: Історико-правовий аналіз / І. Андрухів, о. П. Кам'янський. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 364 с.

<sup>2</sup> *Бистрицька Е.* До питання про міжконфесійне порозуміння в роки Другої світової війни / Е. Бистрицька // Історія релігій в Україні: праці XI Міжнародної наукової конференції (Львів, 16–19 травня 2001 р.). – Львів, 2001. – Кн. 1. – С. 86–95.

<sup>3</sup> *Вол Б.* До питання релігійної єдності в роки німецької окупації / Б. Вол // Історія релігій в Україні: матеріали IX Міжнародної конференції (Львів, 11–13 травня 1999 р.). – Львів, 1999. – Кн. 1: (А–М). – С. 83–86.

<sup>4</sup> *Гуркіна С.* Митрополит Андрей (Шептицький) у період німецької окупації Галичини: найновіша історіографія питання (1989–2000 роки) / С. Гуркіна // Ковчег. – Львів, 2001. – Ч. 3. – С. 556–565.

<sup>5</sup> *Кравчук А.* Християнська соціальна етика під час німецької окупації Галичини, 1941–1944: митрополит Андрей (Шептицький) про солідарність, опір владі та захист святості життя / А. Кравчук // Ковчег. – Львів, 2000. – Ч. 2. – С. 224–272.

<sup>6</sup> *Лисенко О.* До питання про становище церкви в Україні у період Другої світової війни / О. Лисенко // Український історичний журнал. – 1995. – № 3. – С. 73–81.

<sup>7</sup> *Марчук В.* Греко-католицька церква в умовах німецького та радянського тоталітаризмів (1941–1946 рр.) / В. Марчук // Галичина (Івано-Франківськ). – 2000. – Ч. 4. – С. 66–72.

І. Пилипів<sup>8</sup>, І. Поїздник<sup>9</sup>, Н. Стоколос<sup>10</sup>, О. Сурмач<sup>11</sup>, В. Яшан<sup>12</sup> та ін. Згаданим дослідникам вдалося не тільки цілком спростувати безпідставні стереотипні оцінки радянської історіографії, а й значною мірою узагальнити суспільний досвід Церкви у цей період. Попри те, в окремих дослідженнях недостатньо враховано специфіку адміністративно-канонічної структури ГКЦ, діяльність єпископів і священників окремої єпархії в окреслений період.

На початку радянсько-німецької війни 22 червня 1941 р. Станиславівська єпархія, очолювана єпископом-ординарієм Григорієм Хомишиним і єпископом-помічником Іваном Лятишевським, залишалася третьою за величиною у структурі Галицької митрополії ГКЦ. За територіальним поділом адміністративно-канонічна структура єпархії охоплювала 19 деканатів: Богородчанський, Бучацький, Городенківський, Гусятинський, Єзупільський, Жуківський, Заліщицький, Коломийський, Косівський, Кудринський, Надвірнянський, Пістинський, Скальський, Снятинський, Станиславівський, Товмацький, Тисменицький, Устецький, Чортківський. Поза адміністративно-канонічною структурою Станиславівської єпархії залишався колишній Буковинський деканат (всього 12 парафій), який після румунської окупації краю реорганізовано згідно з конкордатом Румунії з Ватиканом 1927 р. в Генеральний вікаріат для греко-католиків з центром у Чернівцях, який очолив о. М. Сімович<sup>13</sup>.

У Станиславівській єпархії у цей час було 465 парафій, в середньому по 18–23 парафії у кожному з деканатів, 886 церков, що мали різний статус (парафіяльні “матірні”, “дочірні”, каплиці), і 68 монастирів, які підпорядковувалися не місцевому єпископу, а безпосередньо протоігуменам Чину святого Василія Великого, Чину Нашого Ізбавителя (Редемптористів), Студитського уставу в Галичині. Душпастирську працю в єпархії проводили 570 священників<sup>14</sup>, які також мали різний канонічно-правовий статус, а саме: декани та заступники деканів, обов’язком яких була візитація парафій в межах деканату для забезпечення дисципліни і виконання розпоряджень єпископату; парохі, які виконували душпастирські обов’язки в одній парафії; адміністратори, що тимчасово виконували функції пароха; сотрудники, які допомагали парохам, зокрема, у справі катехизації.

У червні – серпні 1941 р. канонічна територія Станиславівської єпархії була розділена з огляду на воєнні обставини: під угорською окупацією перебували

<sup>8</sup> Пилипів І. Українська Греко-Католицька Церква в період німецької окупації (1941–1944 рр.) / І. Пилипів // Галичина. – 2002. – Ч. 8. – С. 108–115.

<sup>9</sup> Поїздник І. Окупаційна влада як чинник міжконфесійних відносин на Галичині в 1941–1944 рр. / І. Поїздник // Архіви окупації 1941–1944. – Київ, 2006. – Т. 1. – С. 817–823.

<sup>10</sup> Стоколос Н. Конфесійна політика окупаційної адміністрації рейхскомісаріату “Україна” в 1941–1942 рр. / Н. Стоколос // Український історичний журнал. – 2004. – № 3. – С. 91–111.

<sup>11</sup> Сурмач О. Внутрішньоцерковне життя УГКЦ в роки німецької окупації (1941–1944) / О. Сурмач // Питання історії України: зб. наук. статей. – Чернівці, 2000. – Т. 4. – С. 175–179.

<sup>12</sup> Яшан В. Під брунатним чоботом: Німецька окупація Станиславівщини в Другій світовій війні (1941–1944) / В. Яшан. – Торонто, 1989. – 284 с.

<sup>13</sup> Сліпий Йосиф. Спомини / Й. Сліпий [ред. І. Дацько, М. Горяча]. – Львів; Рим: Вид-во УКУ 2014. – 608 с.

<sup>14</sup> Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Церква і Церковна єдність. Документи і матеріали (1899–1944). – Львів: Місіонер, 1999. – Т. 2: Церква і суспільне питання. – Кн. 2: Листування. – С. 945.

Богородчанський, Городенківський, Жуківський, Коломийський, Косівський, Кудринський, Надвірнянський, Пістинський, Станиславівський Тисменицький, Товмацький і частково Устецький деканати, під румунською окупацією – Заліщицький та Снятинський деканати, а німецькими військами з перших днів війни були окуповані Бучацький, Гусятинський, Єзупільський, Скальський, Чортківський і частково Устецький деканати<sup>15</sup>.

Уже 7 серпня 1941 р. румунські й угорські війська покинули окуповану область, а на їхнє місце прийшла німецька адміністрація<sup>16</sup>. Проте навіть за цей короткий час унаслідок примусових реквізицій з боку угорської армії духовенство вказаних деканатів зазнало значних матеріальних втрат<sup>17</sup>. У самому Станиславові угорське військо зайняло будинок духовної семінарії для казарми, і єпископ Г. Хомишин скаржився з цього приводу до угорського військового коменданта міста і навіть папського нунція Ротти<sup>18</sup>.

У липні – серпні 1944 р. з ініціативи ОУН(б) було створено українську адміністрацію у формі обласних управ та районних / повітових комітетів<sup>19</sup>. Митрополит А. Шептицький у посланні “Про організацію парохії та громади” від 10 липня 1941 р. дозволив священникам брати участь у формуванні та діяльності органів української адміністрації<sup>20</sup>. У межах Станиславівської єпархії в цей час були сформовані й розпочали свою роботу обласна управа у Станиславові, окружна управа в Коломиї, тимчасові управи по менших містах, які досі вже мали статус повітового (у Польській державі) або районного (в СРСР) центру. Кожна з цих управ, залежно від рівня організації, намагалася поширити свою владу на відповідну територію, але їм так і не вдалося до 7 серпня 1941 р. визначити свої територіальні межі.

<sup>15</sup> Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф.Р-909. – Оп. 1. – Спр. 64а. – Арк. 221–222; *Сергійчук В.* ОУН–УПА в роки війни: Нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – Київ: Дніпро, 1996. – С. 256; *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – С. 106; *Яшан В.* Під брунатним чоботом... – С. 22–25; Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 100, 151, 152; Коломия і Коломийщина: Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія, 1988. – С. 20, 465; *Городенщина: історично-мемуарний збірник.* – Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978. – С. 49; *Бучач і Бучаччина: Історико-мемуарний збірник.* – Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто, 1972; *Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти: Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики.* – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1974. – С. 192, 238, 240, 339, 367, 546, 601, 609, 650, 745, 773; *Теребовельська земля: Історично-мемуарний збірник.* – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1968. – С. 556; *Карлів вітає німецьких вояків (Від нашого кореспондента) // Українське слово.* – 1941. – 13 серпня; *В селах: Військовий поклін поляглим (Заболотів) // Воля Покуття.* – 1941. – 26 жовтня.

<sup>16</sup> *Переїняття влади Німцями в Станіславові // Українське слово.* – 1941. – 10 серпня; *Яшан В.* Під брунатним чоботом... – С. 25.

<sup>17</sup> ДАІФО. – Ф.Р-36. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 3; *Яшан В.* Під брунатним чоботом... – С. 22–25.

<sup>18</sup> Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали (1899–1944). – Т. 2. – Кн. 2. – С. 933; *Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи...* – Т. 1. – С. 573–574.

<sup>19</sup> *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні... – С. 114, 499–500, 504–505; *Сергійчук В.* ОУН–УПА в роки війни... – С. 239–240.

<sup>20</sup> *Послання до духовенства про організацію парохії і громади.* Митрополит Андрей. Дано у Львові, дня 10 липня 1941 р. // *Воля Покуття.* – 1941. – 31 липня; *Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи...* – Т. 1. – С. 174–179.

Мабуть, єдиним винятком стала Станіславівська обласна управа, яка першими розпорядженнями визначила територіальні межі своєї влади<sup>21</sup>.

Важко встановити співвідношення адміністративно-політичного й адміністративно-канонічного поділів регіону, що охоплювала Станіславівська єпархія. Але відомо декілька фактів участі духовенства в діяльності української адміністрації в липні – серпні 1941 р. на різних рівнях. Так, Богородчанський декан о. Зиновій Кисілевський очолив Тимчасову управу району<sup>22</sup>, Гусятинський декан о. Антоній Пельвецький і парох Чабарівки о. Анатолій Малиновський ввійшли до складу місцевого повітового комітету<sup>23</sup>, Коломийський декан о. Олександр Русин очолив “релігійний реферат” у Коломийській окружній управі<sup>24</sup>.

У процесі становлення німецького окупаційного режиму в Галичині формувалася й нова система церковно-державних відносин, яка залежала від розвитку суспільно-політичної ситуації. Німецька адміністрація, з одного боку, толерувала діяльність УГКЦ, а з іншого – не допускала активної суспільно-політичної діяльності духовенства. Було запроваджено жорсткий контроль над Греко-Католицькою Церквою органами нацистської служби безпеки, в структурі якої на рівні округів діяв відділ у церковних справах<sup>25</sup>.

Греко-католицькі ієрархи, своєю чергою, прагнули не тільки забезпечити функціонування адміністративно-канонічної структури Церкви, а й спрямувати суспільну працю духовенства в нових воєнно-політичних умовах. За таких обставин єпископи Г. Хомишин й І. Лятишевський намагалися забезпечити функціонування Станіславівської єпархії. В кінці 1941 р. було відновлено діяльність капітули і консисторії, нормалізувалася комунікація деканів і парафіяльного духовенства з єпископами, що сприяло вирішенню поточних проблем, зокрема щодо призначень на вакантні парафії. Єпископ Г. Хомишин відновив роботу Станіславівської духовної семінарії на чолі з ректором о. А. Бойчуком, випускники якої у 1942 р. отримали свячення диякона та пресвітера<sup>26</sup>. Духовна семінарія продовжувала діяти до кінця німецької окупації 1944 р., коли радянськими органами безпеки було взято на облік 39 студентів-богословів<sup>27</sup>. Крім цього, у жовтні 1943 р. при монастирі Василянок у

<sup>21</sup> Українці Станіславської Облaсті. Станіславів, 15 серпня 1941. Обласна Управа // Українське слово. – 1941. – 28 серпня; В районах нашої облaсті // Українське слово. – 1941. – 24 липня.

<sup>22</sup> Вісті з сіл: Богородчани // Українське слово. – 1941. – 15 серпня.

<sup>23</sup> Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи... – Т. 1. – С. 349, 350.

<sup>24</sup> Заславська Елеонора. Перше засідання начальників районів і громад // Воля Покуття. – 1941. – 27 липня.

<sup>25</sup> Сурмач О. І. Греко-католицька церква в період німецького окупаційного режиму в Україні (1941–1944 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / О. І. Сурмач. – Львів, 2001 – С. 8–9; *Єзрейшій О. І.* Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина (1904–1945 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України”. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.

<sup>26</sup> Григорій Хомишин Божою Милостію і Апостольського Престола благословенням Станіславівський Єпископ Всечесному Духовенству й Вірним Станіславівської Дієцезії мир і архиєрейське благословення. ... Дано при Катедральнім Храмі Воскресення Господа Нашого Ісуса Христа в Станіславові в день Свята Царя Христа 24. жовтня н. ст. 1941 р. – С. 6; Рукоположення отримали: в Чин пресвітера...; в Чин диякона... // Вісник Станіславівської Дієцезії. – 1942. – Ч. 4–9. – С. 11.

<sup>27</sup> Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи... – Т. 1. – С. 258.

Станиславові з благословення митрополита А. Шептицького і єпископа Г. Хомишина було відкрито новіціат<sup>28</sup>. Ці заходи були необхідними для підготовки нового покоління духовенства, здатного діяти за найскладніших суспільно-політичних обставин.

Однак ініціатива митрополита А. Шептицького, підтримана єпископом Г. Хомишином<sup>29</sup>, щодо розширення сфери діяльності Греко-Католицької Церкви за межами Галичини зустріла опір німецької адміністрації. Так, в лютому 1942 р. начальник гестапо в Станиславові Крігер викликав єпископа Г. Хомишина на допит з приводу агітації в Кам'янець-Подільській області<sup>30</sup>, маючи на увазі працю в Кам'янці-Подільському ігумена монастиря Редemptористів в Станиславові о. Василя Величковського, якого спрямував туди особисто митрополит А. Шептицький<sup>31</sup>. Під тиском гестапо єпископ Г. Хомишин мусив 20 лютого 1942 р. заборонити духовенству працювати поза межами Станиславівської єпархії, наполягаючи на відмежуванні від політичних чинників й проведенні “позитивної праці”<sup>32</sup>.

Актуальною залишалася проблема матеріального забезпечення Церкви. Німецька адміністрація, прагнучи отримати підтримку з боку Церкви, провела незначні виплати духовенству наприкінці 1941 р.<sup>33</sup>. Однак цього було недостатньо, а питання земельної дотації німецька адміністрація всіляко затягувала. Ієрархи сподівалися вирішити проблему правовим шляхом на підставі прокламації генерал-губернатора Франка від 1 серпня 1941 р.<sup>34</sup>. З цього приводу Г. Хомишин 14 вересня 1941 р. писав до А. Шептицького: “Моя думка і бажання: щоби все майно церковне вернуло вже тепер під заряд Церкви. Цього домагається, по перше, засада признання німецькою державою приватної власності... а по друге, вирішенням тої справи в прочих дистриктах Генерального Губернаторства...”<sup>35</sup>. Губернаторство у Львові розпорядженням про тимчасовий земельний устрій у дистрикті 12 вересня 1941 р. дозволило надання парафіям земельних ділянок виключно у користування<sup>36</sup>. Але і його виконання було призупинено. В лютому 1942 р. в офіційному тлумаченні наголошено, що “земля не може бути тепер предметом приватного обороту”<sup>37</sup>. Німецька адміністрація, прагнучи зберегти більшу земельну власність, розподілену між селянами на умовах оренди для виконання норм сільськогосподарського контингенту, не була зацікавлена повернути церковні землі. У вересні 1942 р. губернаторство дистрикту під впливом листа митрополита А. Шептицького до Папи Пія XII від 29–31 серпня

<sup>28</sup> Новинки: Сестри Василіяни в Станіславові... // Станіславівське слово. – 1943. – 10 жовтня.

<sup>29</sup> Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи... – Т. 1. – С. 575.

<sup>30</sup> *Андрухів І. О.* Історія релігійного життя в Галичині та на Прикарпатті... – С. 140; *Яшан В.* Під брунатним чоботом... – С. 206.

<sup>31</sup> *Мартирологія Українських Церков: у 4-х т. – Торонто; Балтимор, 1985. – Т. 2: Українська Католицька Церква: Документи, матеріали, християнський самвидав України / [упоряд. і ред. О. Зінкевич, о. Т. Р. Лончина]. – С. 103.*

<sup>32</sup> Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали (1899–1944). – Т. 2. – Кн. 2. – С. 963–966.

<sup>33</sup> *Пилипів І.* Українська Греко-Католицька Церква в період німецької окупації (1941–1944 рр.) / *І. Пилипів // Галичина. – 2002. – Ч. 8. – С. 108; Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали (1899–1944). – Т. 2. – Кн. 2. – С. 984; ДАІФО. – Ф.Р-57. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 1–145.*

<sup>34</sup> Правда про унію: Документи і матеріали. – Львів, 1968. – С. 304.

<sup>35</sup> Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали (1899–1944). – Т. 2. – Кн. 2. – С. 944–945.

<sup>36</sup> ДАІФО. – Ф.Р-39. – Оп. 1. – Спр. 57. – Арк. 45, 47; Ф.Р-41. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 11.

<sup>37</sup> Новинки: Вияснення в справі власності землі // Станіславівське слово. – 1942. – 12 квітня.

1942 р.<sup>38</sup> розпочало збір інформації про ерекціональні землі через органи місцевого самоврядування<sup>39</sup>. У листопаді 1942 р. земельна інспекція дистрикту прийняла низку рішень про виділення у користування оподаткованих земельних угідь в розмірі не більше 15 га греко-католицьким парафіяльним урядам, віддаючи рештки в оренду селянам<sup>40</sup>. Отже, вирішення проблеми забезпечення духовенства відповідало політичному курсові німецької адміністрації на обмеження матеріальної бази ГКЦ.

В умовах жорсткої політики німецької окупаційної адміністрації в Галичині, на думку ієрархів, суттєво важливою була організація суспільного життя на християнських засадах, яка сприяла б збереженню і розвитку нації. Єпископ Г. Хомишин у посланні від 24 жовтня 1941 р. писав: “Ми мріємо про Україну, нею заняті наші гадки, наші бажання і устремління. Все те є гарне, однак перше дбаймо про небесну Україну т. є. про Божу державу, про Боже царство.... Шукаймо Божого царства в нас самих, стараймося те Боже царство і його засади і права поширювати й примінювати в життю нашого народу...”<sup>41</sup>. Митрополит А. Шептицький у посланні в грудні 1941 р., обґрунтовуючи ідею “всенаціональної Хати-Батьківщини”, закликав народ “створити такі суспільно-християнські обставини, які запевнювали б громадянам правдиве і стале щастя та мали досить внутрішньої сили, щоб поборювати відосередні тенденції внутрішнього розкладу й успішно захищали межі від зовнішніх ворогів”<sup>42</sup>. Отже, не відмовляючись від реалізації державницьких прагнень українців, ієрархи акцентували увагу на практичному застосуванні християнської віри.

Створений у жовтні 1941 р. з ініціативи митрополита Український Крайовий Комітет (УКК), отримавши визнання німецької окупаційної адміністрації, був покликаний представляти й захищати інтереси українського народу перед “державними чинниками”, організувати його життя “в національній, суспільній, господарській і культурній ділянці”<sup>43</sup>. Ідея такої “поступово-консервативної” організації, яка мала сприяти “політичному дозріванню” української нації, популяризувалася пресою<sup>44</sup>. Незабаром УКК створив цілу мережу українських комітетів на рівні округів та районів, значну частину яких (29 із 68 комітетів) очолили греко-католицькі священники<sup>45</sup>. Тож консервативна ідеологія, основою якої була концепція “позитивної, органічної

<sup>38</sup> Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали (1899–1944). – Т. 2. – Кн. 2. – С. 983.

<sup>39</sup> ДАІФО. – Ф.Р-41. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 7 зв.

<sup>40</sup> ДАІФО. – Ф.Р-39. – Оп. 1. – Спр. 57. – Арк. 12, 13, 45; Ф.Р-41. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 10, 11; Спр. 24. – Арк. 17зв., 21зв.

<sup>41</sup> Григорій Хомишин... Всечесному Духовенству й Вірним Станиславівської Дієцезії... 24 жовтня н. ст. 1941 р. – С. 6–7.

<sup>42</sup> Цит. за: *Паньківський К.* Роки німецької окупації (1941–1944) / К. Паньківський. – Нью-Йорк, 1965. – С. 32.

<sup>43</sup> Там само. – С. 6–7.

<sup>44</sup> Політичне дозрівання // Українське слово. – 1942. – 13 березня.

<sup>45</sup> Український Красвий Комітет – єдина українська організація в Галичині // Воля Покуття. – 1942. – 7 січня; Координація нашого організованого життя в ГГ. Краків – Львів, дня 27 лютого 1942. Др. Володимир Кубійович, Провідник УЦК. Др. Кость Паньківський, заступник Провідника УЦК // Українське слово. – 1942. – 11 березня; Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи... – Т. 1. – С. 206; *Сурмач О. І.* Греко-католицька церква в період німецького окупаційного режиму... – С. 8–9, 15.

праці”<sup>46</sup>, не заперечуючи державницької ідеї, набувала застосування в діяльності українських комітетів. Природно, що греко-католицьке духовенство, керуючись консервативними християнськими принципами, виявило активність у їхній діяльності.

Духовенство Станиславівської єпархії взяло активну участь в діяльності українських комітетів на окружному, повітовому та місцевому рівнях. Так, в складі наявних в межах канонічної території Станиславівської єпархії 4-х Українських окружних комітетів (у Станиславові, Коломиї, Городенці й Чорткові) греко-католицькі священники входили до двох: у Станиславові – заступник голови УОК о. Володимир Микитюк, у Коломиї – голова УОК о. Олександр Русин<sup>47</sup>. Тим часом на місцевому рівні – в складі 10-ти повітових комітетів і делегатур – священники очолювали ці структурні одиниці в Делятині – о. Володимир Пилипець<sup>48</sup>, Снятині – о. Йосиф Проць<sup>49</sup>, Заліщиках – о. Роман Добрянський<sup>50</sup>, Бучачі – о. Василь Мельник<sup>51</sup>, Яблоніві на Косівщині – о. Корнилій Бахталовський<sup>52</sup>, Солотвині – о. Володимир Косевич<sup>53</sup>, Печеніжині – о. Іван Лоточинський<sup>54</sup>, Заболотіві – о. Михайло Сулятицький<sup>55</sup>; також були активними членами комітетів у Богородчанах – 9 священників<sup>56</sup>, у Товмачі – декілька священників<sup>57</sup>. Пізніше, на початку 1942 р., в структурі УЦК на місцевому рівні почали створювати Українські освітні товариства (УОТ), які часто очолювали місцеві парохі, як наприклад, у Ганусівці – о. Лука Семків, у Тисьменичанах і Фитькові – о. Йосиф Кузьма, у Ворохті – о. Микола Куницький<sup>58</sup>. Отже, духовенство Станиславівської єпархії, представлене практично в усіх ланках УЦК, власним прикладом реалізувало ідею “позитивної праці” на християнських засадах.

<sup>46</sup> Вперше ідею “органічної праці” обґрунтував Олександр Барвінський – див.: *Чорновол І. Тягар прагматизму, або Олександр Барвінський у світлі сучасності / І. Чорновол // Барвінський О. Спомини з мого життя. – Київ, 2004. – С. 23–24.*

<sup>47</sup> Адміністративний поділ Дистрикту Галичина // Українське слово. – 1941. – 2 грудня; Новий територіальний поділ Станиславівської округи, що обов’язує від 1.04.1942 р. // Станиславівське слово. – 1942. – 19 квітня; *Паньківський К.* Роки німецької окупації... – С. 80, 305, 307, 308; На твердому та ясному шляху: Рік праці УОК в Станиславові // Станиславівське слово. – 1942. – 27 грудня; 3 діяльності УОК в Коломиї // Станиславівське слово. – 1942. – 22 листопада; Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи... – Т. 1. – С. 206.

<sup>48</sup> Хроніка: Селянська національна солідарність // Українське слово. – 1941. – 14 грудня; *Паньківський К.* Роки німецької окупації... – С. 308; Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи... – Т. 1. – С. 206.

<sup>49</sup> В місті Стефаника і Черемшини. А.Ш.Д. // Станиславівське слово. – 1942. – 13 грудня; Праця Делегатури УОК в Снятині // Станиславівське слово. – 1943. – 21 лютого; *Паньківський К.* Роки німецької окупації... – С. 308; Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи... – Т. 1. – С. 206.

<sup>50</sup> *Паньківський К.* Роки німецької окупації... – С. 308; Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи... – Т. 1. – С. 206.

<sup>51</sup> Там само. – С. 205–206.

<sup>52</sup> З діяльності делегатури УОК в Яблоніві. Ур. // Станиславівське слово. – 1943. – 28 лютого.

<sup>53</sup> Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи... – Т. 1. – С. 206.

<sup>54</sup> Там само.

<sup>55</sup> Там само.

<sup>56</sup> Організаційні праці Делегатури Українського Окружного Комітету в Богородчанах // Станиславівське слово. – 1942. – 6 грудня.

<sup>57</sup> Нарada активу Товмаччини // Станиславівське слово. – 1943. – 5 грудня.

<sup>58</sup> Ганусівці при праці // Там само. – 24 січня; Передове село (Тисьменичани) // Там само. – 3 січня; Село Фитьків працює // Станиславівське слово. – 1942. – 25 жовтня; 3 ділянки УОТ у Ворохті // Там само. – 27 грудня; 3 діяльності Районової Секції в Косові // Станиславівське слово. – 1943. – 13 червня.

Духовенство активно працювало в гуманітарній сфері. Зокрема, відзначився катехит у Станиславові о. Володимир Микитюк, який спершу очолив реферат суспільної опіки Українського Окружного Комітету у Станиславові, а невдовзі став заступником голови УОК. Завдяки його праці УОК розбудував організаційну структуру до 7 “рефератів”, 5 повітових комітетів і 3 делегатур. До безпосередньої компетенції о. В. Микитюка ввійшли питання опіки над усіма захоронками і бурсами, санітарна опіка над раненими, хворими й каліками, підготовка санітарних кадрів, організація кухонно-відживних пунктів для полонених. У зв’язку із великим обсягом роботи в структурі реферату суспільної опіки за перші три місяці було створено два відділи – відділ праці та відділ народного здоров’я; в межах останнього – секції опіки над матір’ю і дитиною, опіки над захистами і яслами, організації медико-санітарних курсів і пропаганди, жіноча секція. Так, о. В. Микитюку вдалося забезпечити “спеціальне піклування тими українцями, що зазнали злиднів воєнного часу”<sup>59</sup>.

Зазначимо, що ієрархія, духовенство та чернечі згромадження постійно координували з українськими комітетами благодійницьку діяльність. Так, 25 березня 1942 р. єпископ Г. Хомишин підписав спільний пастирський лист про організацію допомоги голодуючим гірських районів<sup>60</sup>. Підсумки “допомогової акції” підведені на конференції делегатур УОК в Коломиї в червні 1942 р.<sup>61</sup>. Так, делегатура УОК у Снятині під проводом о. Й. Проця організувала народну кухню й прохарчувала понад 500 біженців, а також надавала матеріальну допомогу двом шкільним кухням, двом бурсам та дитячому садкові<sup>62</sup>.

Завдяки ініціативі УОК в Станиславові на цілу Станиславівську округу в 1943 р. діяли 80 народних кухонь для 6,684 осіб, а також 6 шкільних харчівень для 560 дітей<sup>63</sup>. Особливу увагу звертали на працю з дітьми, які залишалися без батьків через виконання сезонних польових робіт, здачу контингенту, виїзду на роботи до Німеччини чи їхню загибель під час репресій. Делегатура УОК в Яблунові у 1942–1943 рр. організувала на 13 громад 4 сезонні та 1 постійний дитсадки, в яких виховувалося 168 дітей<sup>64</sup>.

У Надвірній з осені 1941 р. працювала одна захоронка під проводом СС. Службениць, в якій виховували 30 дітей. З ініціативи делегатури в Надвірній організовано 24 сезонні дитсадки для 600 дітей<sup>65</sup>. На території Делятинської повітової делегатури в 1942 р. активно діяли дві захоронки під проводом СС. Службениць – в Делятині та Микуличині, в яких у літній період виховували близько 200 дітей, а в зимовий – в межах 70–100 дітей. В Отинії 1943 р. відкрито нову захоронку під проводом сестер Службениць<sup>66</sup>. На терені Тисменицької делегатури діяла одна захоронка під проводом

<sup>59</sup> Реферат Суспільної Опіки У.О.К. в Станиславові // Українське слово. – 1941. – 25 грудня.

<sup>60</sup> Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали (1899–1944). – Т. 2. – Кн. 2. – С. 534–535.

<sup>61</sup> Конференція Делегатур Українського Окружного Комітету в Коломиї // Воля Покуття. – 1942. – 7 червня; Зустріч провідника У.Ц.К. з Гуцульщиною і з Покуттям // Воля Покуття. – 1942. – 14 червня.

<sup>62</sup> Праця Делегатури УОК в Снятині // Станиславівське слово. – 1943. – 21 лютого.

<sup>63</sup> Станиславівська хроніка // Там само. – 30 травня.

<sup>64</sup> З діяльності делегатури УОК в Яблунові. Ур. // Там само. – 28 лютого.

<sup>65</sup> Надвірна при тихій праці // Там само. – 31 січня.

<sup>66</sup> Хроніка Станиславівської Округи // Там само; Захоронки в Делятинщині // Там само. – 7 березня.



кваліфікованої сестри Службениці, а по всіх селах повіту, крім Чорнолізців і Хомяківців, діяли сезонні дитсадки під керівництвом “вишколених садівничок”<sup>67</sup>. У Богородчанах і Грабівці працювали три постійні дитсадки під проводом сестер Службениць, які в березні 1943 р. пройшли курси при шкільній референтурі УОК в Станиславові<sup>68</sup>. У Станиславові діяв захист “Пресвятої Тройці” під проводом 12 сестер Св. Вікентія і Павла та о. І. Слезюка, в якому виховували 123 дитини<sup>69</sup>.

Зауважимо, що більшість цих захистів і дитсадків фінансували фонди УОК, сформовані переважно із всенародних збірок з нагоди релігійних свят Різдва та Великодня<sup>70</sup>. Такі збірки були досить успішними: 1943 р. в Станиславівській окрузі зібрано 1 200 000 золотих<sup>71</sup>, розподілені УОК на благодійні цілі. У вересні 1943 р. з ініціативи Союзу батьківських кружків українських шкіл при УОК в Станиславові відбулося посвячення “Домівки учня” за участю єпископа І. Лятишевського, о. І. Луцика, ігуменів монастирів Василіян і Редemptористів<sup>72</sup>. Отже, співпраця духовенства Станиславівської єпархії та українських комітетів давала значні результати. З цього приводу заступник голови УОК в Станиславові о. В. Микитюк на зборах 5 грудня 1942 р. підкреслив, що “тільки твердою працею, наповненням нашого національного життя змістом зуміємо дати те, чого від нас вимагає добро нації”<sup>73</sup>. Така організація “позитивної праці” реалізувала на практиці Христову заповідь любові до ближнього в умовах воєнного часу.

Відношення духовенства до німецької окупаційної адміністрації кардинально змінюється від “формальної лояльності” до “пасивного опору”. У лютому 1942 р. арештований парох Жаб’я о. П. Витвицький, розстріляний 27 листопада 1942 р. у Чортківській в’язниці<sup>74</sup>. У 1942 р. о. О. Русин, протестуючи проти репресій гестапо щодо мирного населення, “резигнував” з посади голови УОК в Коломиї<sup>75</sup>. Священники часто виступали на захист репресованих українців. Так, у 1943 р. парох Ворохти о. М. Куницький переховував І. Яремчук, а о. М.-Л. Бурнадз допоміг їй

<sup>67</sup> З життя Тисмениці // Там само. – 14 лютого.

<sup>68</sup> Хроніка Станиславівщини // Там само. – 23 травня.

<sup>69</sup> Під материнською опікою: Станиславівський дитячий захист // Там само. – 8 серпня.

<sup>70</sup> Колядуймо на народні цілі! Всі заколядовані гроші відіслати до УЦК у Львові. В. Б. // Станиславівське слово. – 1942. – 27 грудня; На “коляду” // Станиславівське слово. – 1943. – 24 січня; Святкуймо гідно Воскресення Христове! Доказ нашої культури і жертвенности. В. Б. // Там само. – 25 квітня; На Писанку 1943 р. Мусимо потроїти нашу жертвенність // Там само. – 25 квітня; Єдність української родини // Там само; Поможім дітям. (в. б.) Під материнською опікою: Станиславівський дитячий захист // Там само. – 30 травня; Комунікат. У справі всенародної збірки “Коляда”. УЦК // Станиславівське слово. – 1944. – 2 січня. – С. 2; Коляда – всенародна допомога: Завдання українських родин під час Різдва Христового // Там само; Цьогорічна збірка з нагоди коляди // Станиславівське слово. – 1944. – 16 січня; Бог Предвічний народився! Про кого згадаємо за Святою Вечерею? Юліян Тарнович // Там само. – 7–9 січня.

<sup>71</sup> Збираємо далі на “коляду” потребуючим // Станиславівське слово. – 1944. – 23 січня.

<sup>72</sup> Відкриття домівки учня // Станиславівське слово. – 1943. – 10 жовтня.

<sup>73</sup> На твердому та ясному шляху: Рік праці УОК в Станиславові // Станиславівське слово. – 1942. – 27 грудня.

<sup>74</sup> Яшан В. Під брунатним чоботом... – С. 79, 82; Мірчук П. Українська повстанська армія. 1942–1952: Документи і матеріали / П. Мірчук. – Львів, 1991. – С. 18.

<sup>75</sup> Паньківський К. Роки німецької окупації... – С. 305–306, 307; Коломия і Коломийщина: Збірник споминів... – С. 397–398, 466, 467; З діяльності УОК в Коломиї // Станиславівське слово. – 1942. – 22 листопада.

виїхати до Кракова<sup>76</sup>. У вересні 1943 р. єпископ Г. Хомишин, після консультацій з митрополитом, відмовився від пропозиції гестапо написати звернення до вірян щодо змін в релігійній політиці уряду СРСР<sup>77</sup>.

В умовах воєнного часу з'явилися жертви серед духовенства. Так, 28 лютого 1944 р. відділи гестапо під час "паціфікації" Делятина засудили до розстрілу о. Крижанівського, але завдяки втручанням єпископа його вдалося врятувати<sup>78</sup>. В околиці Рунгур угорські військові розстріляли священника о. В. Пужака<sup>79</sup>. Тоді ж загинув колишній капелан УГА, парох Уринова о. І. Терешкун<sup>80</sup>. Радянськими партизанами у Грабівці 29 квітня 1944 р. були розстріляні парох о. В. Скрутень і заступник голови УОК в Станиславові о. В. Микитюк<sup>81</sup>.

Більшість духовенства Станиславівської єпархії зайняла вичікувальну позицію, сподіваючись закінчення війни. Частина священників виявляла симпатії до УПА, але факти капеланства у 1944 р. були ситуативним явищем, без спеціального дозволу ієрархії. Провід ОУН(б) в основоположних актах УПА і УГВР навіть не передбачив інституту капеланства в структурі УПА<sup>82</sup>. З наближенням фронту окремі священники, побоюючись репресій радянського режиму, мусили емігрувати на Захід. Г. Хомишин 26 січня 1944 р. видав звернення, яким "під строною відповідальністю" заборонив "втікати за границю дієцезії в разі інвазії большевиків"<sup>83</sup>. Але невдовзі він мусив дозволити змінити місце служби близько 60 священникам, з них близько 30 емігрували зі Станиславівської єпархії на Захід. У цей час виїхали священники Й. Проць з Снятина<sup>84</sup>, Головатий з Глубічка<sup>85</sup>, Ю. Гірняк з Ямниці<sup>86</sup>, В. Пилипець з Білих Ослав, О. Пасічняк з Ляхівців, Й. Атаманюк з Кінчак, Є. Бахталовський з Городенки, П. Мельничук з Бучача та інші<sup>87</sup>.

Отже, розвиток Станиславівської єпархії в час німецької окупації відбувався в умовах жорсткого контролю окупаційної адміністрації за діяльністю ГКЦ. У складних суспільно-політичних обставинах єпископи і духовенство, поділяючи державницьку ідею, влітку 1941 р. підтримали формування української адміністрації, а згодом, зважаючи на репресивну політику німецької окупаційної адміністрації,

<sup>76</sup> Яшан В. Під брунатним чоботом... – С. 85.

<sup>77</sup> Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи... – Т. 1. – С. 575–576.

<sup>78</sup> Яшан В. Під брунатним чоботом... – С. 129–131.

<sup>79</sup> Яшан В. Під брунатним чоботом... – С. 30; Мартирологія Українських Церков. – Т. 2: Українська Католицька Церква... – С. 142; Лебедович І. З мартирології духовенства Західної України / І. Лебедович. – Філадельфія, 1978. – С. 86.

<sup>80</sup> Мартирологія Українських Церков. – Т. 2: Українська Католицька Церква... – С. 148.

<sup>81</sup> Сергійчук В. ОУН–УПА в роки війни... – С. 396 Яшан В. Під брунатним чоботом... – С. 142; Мартирологія Українських Церков. – Т. 2: Українська Католицька Церква... – С. 136.

<sup>82</sup> о. Гриньох Іван, Баварія, Німеччина. Ще у справі українського військового духівництва // Патріярхат. – 1992. – Ч. 5. – С. 24–25.

<sup>83</sup> Цит. за: Андрухів І. О. Історія релігійного життя в Галичині та на Прикарпатті... – С. 144.

<sup>84</sup> Мартирологія Українських Церков. – Т. 2: Українська Католицька Церква... – С. 142; Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи... – Т. 1. – С. 710.

<sup>85</sup> Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи... – Т. 1. – С. 621.

<sup>86</sup> Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1985. – Т. 2. – С. 706–710.

<sup>87</sup> Архів Служби безпеки України у Івано-Франківській області. – Спр. 75142ФП (Справа про звинуваченню Хомишина Григорія Лукича та Лятишевського Івана Юліановича, 12.04. 1945 – 15.09. 1945): у 2-х т. – Т. 1. – Арк. 76–79.

розгорнули на засадах християнської соціальної етики (ідеї “позитивної праці”) душпастирську та соціальну діяльність в структурах УЦК, спрямовану на захист українців.

**Ihor Pylypiv, Ruslan Deliatynskyu. Organization structure and public clergy activities of Stanislaviv diocese in the period of German occupation**

The features of Stanislav diocese Greek-Catholic Church during the German occupation of 1941–1944. have analyzed in the light of the characteristics of administrative and canonical, organizational structure, including the canonical territory, diocesan authorities and a system of theological education. Social activities of the clergy are highlighted in the context of Christian social ethics.

*Key words:* Stanislav diocese Greek-Catholic Church, bishop, Second World War, administrative structure, social and charitable activities.